

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ГАРАНТІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ УЧАСНИКІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

УДК 347.9

Актуальність теми. З прийняттям Цивільного процесуального кодексу України та Кодексу адміністративного судочинства України розпочався новий етап в розвитку вітчизняної юридичної науки, в тому числі науки цивільного процесу. Більшість інститутів цивільного процесу зазнали істотних змін у правовому регулюванні. З новітніх підходів переглядаються традиційні та усталені в науці положення. Ці тенденції безпосередньо відобразилися і на нормах Цивільного процесуального кодексу України, які регулюють процесуальні питання, пов'язані з прийняттям об'єктивного, законного, неупередженого судового рішення у цивільних справах та рішень інших органів.

Гарантії забезпечення та здійснення прав і законних інтересів учасників цивільного процесу є засобом зміцнення законності, умовою, яка забезпечує дотримання принципів та завдань судочинства і водночас є ефективним механізмом досягнення цих завдань. Питання гарантії забезпечення та здійснення прав і законних інтересів учасників цивільного процесу завжди привертало до себе значну увагу вчених, науковців та юристів-практиків. Разом з тим, дослідження проблем гарантії, що частково містяться в навчальній літературі, дисертаційних роботах та періодичних статтях, не можна вважати достатніми. Вони не набули комплексного характеру, і не дають відповідей на всі питання, які виникають на практиці.

Законодавство України, яке тільки опосередковано регулює гарантії забезпечення прав учасників цивільного процесу не містить єдиного підходу до розуміння такої значущої проблеми. Гарантії у сфері захисту прав та законних інтересів людини і громадянина також не знайшли своє системне відображення у чинному законодавстві. Саме тому ця тема залишається надзвичайно актуальною. Крім того, в сучасній науці, в тому числі й науці цивільного процесуального права у висновках щодо окремих аспектів проблеми не існує єдності в поглядах учених-процесуалістів, а деякі питання практики застосування судами правових норм, потребують додаткового наукового аналізу та розгляду, оскільки лише формальне закріплення принципів судочинства не забезпечує реального дотримання їх в судовій практиці.

Метою статті є з'ясування сутності гарантій забезпечення та здійснення прав і законних інтересів учасників цивільного процесу та дослідження їх основних видів.

Ступінь наукової розробки проблеми. Окремі аспекти теми дослідження аналізували такі учені-процесуалісти України та низки зарубіжних країн: С. С. Бичкова, А. О. Богомолова, М. А. Вікут, Л. Ю. Грудцина, О. В. Єрсьоменко, В. В. Комаров, В. І. Тертишніков, М. К. Треушніков, С. Я Фурса, О. З. Хотинська, Н. А. Чечіна, Ю. С. Червоний, С. І. Чернооченко, М. С. Шакарян, Т. В. Шакітько, М. Й. Штефан, С. В. Щербак, В. В. Ярков та інші вчені.

Виклад основного матеріалу. Сучасний політичний і соціально-економічний розвиток України визначається удосконаленням законодавства, яким закріплено правове становище громадян, організацій та їх об'єднань і встановлюються гарантії реалізації й захисту їх прав, свобод і обов'язків, визначених Конституцією й іншими законами України. Конституційні норми, в яких вони закріплені, є основою деталізації в галузевому законодавстві регулювання всіх аспектів їх дій, визначення юридичних гарантій їх реалізації, встановлення процесуального порядку (процесуальних форм) захисту суб'єктивних майнових і особистих немайнових цивільних прав, охоронюваних законом інтересів і свобод, у тому числі й засобами цивільного процесуального права. Так, ч. 2 ст. 3 Конституції України держава взяла на себе обов'язок гарантувати забезпечення прав і свобод людини, а у ст. 124 встановила, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Отже, зауважує професор С. Я. Фурса, гарантувати забезпечення прав і свобод людини має суд [1, с. 28]. Тому формально людина має право на звернення до суду за захистом, а по суті, на судовий розгляд та захист своїх прав. Незалежно від того, що Конституцією України особі гарантовано право на судовий захист, законодавець робить акцент на тому положенні, що при зверненні до суду кожна особа повинна дотримуватися порядку, встановленого законом, тобто ЦПК, виходячи із принципу єдиної процесуальної форми. Такий порядок слід розуміти як обов'язкове виконання особою всіх вимог ЦПК України щодо: процесуального порядку подання позовної заяви до суду (ст. 118), дотримання вимог щодо змісту та форми позовної заяви та заяви (статті 119, 238, 243, 247, 252, 258, 261, 270, 275, 280, 284, 288), процесуальних строків, оплати судового збору (ст. 79), правил підсудності (статті 107-114) тощо. При зверненні особи до суду апеляційної, касаційної інстанцій також повинен бути дотриманий певний процесуальний порядок, який регламентується ЦПК України. Щодо більшого гарантування прав суб'єктів, то законом передбачено

певні норми, наприклад, ст. 121 ЦПК України передбачено, що особам надається можливість усунути певні недоліки заяви на підставі ухвали суду (ч. 1). Крім того, слід сказати, що право на звернення до суду особи гарантується та забезпечується державою, а саме дією принципів цивільного процесу – юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, які виникають у державі [2, ст. 124], доступність цивільного судочинства, необов'язковість дотримання попереднього позасудового вирішення певних категорій справ, звільнення від сплати судового збору та відстрочка чи розстрочка [3, ст. 82], вичерпний перелік підстав для повернення позовної заяви [3, ст. 121], вичерпний перелік підстав для відмови у відкритті провадження у справі (ст. 122 ЦПК України)[1, с. 28] тощо.

В юридичній літературі можна зустріти різні визначення поняття юридичних гарантій, зокрема, юридичні гарантії є специфічним правовим засобом забезпечення, реалізації, охорони та захисту прав людини і громадянина [4, с. 524]; засобами та умовами, що покликані забезпечувати на практиці повну і безперешкодну реалізацію суб'єктивних прав й юридичних обов'язків [5, с. 14; 6, с. 262].

Цікавим є погляд на поняття юридичних гарантій О. Г. Бережньова. На його думку, обов'язки держави, що виникають у зв'язку з наданням прав і свобод своїм громадянам, виражаються в сукупності зафіксованих у законі різних гарантій, тобто тих умов і можливостей, які держава зобов'язується створити й надати громадянам для практичного здійснення ними своїх прав і свобод [7, с. 265].

Якщо виходити із такого розуміння, пише С. С. Бичкова, то, поперше, юридичні гарантії стосуються лише правового статусу держави, і, по-друге, їх не потрібно окремо включати до складу правового статусу, оскільки вони уже входять до його структури як обов'язки [8, с. 37].

На переконання С. С. Бичкової, вбачається більш точною у відповідному контексті є позиція О. Ф. Скакун, яка зазначає, що гарантії реалізації прав та обов'язків істотно впливають на зміст і соціальне значення правового статусу особи. Без створення державою умов для здійснення прав, свобод, обов'язків вони залишаються «заявами про наміри». Однак гарантії (у тому числі й юридичні) є факторами реалізації правового статусу особи, а не елементами структури його системи [9, с. 379; 8, с. 37].

Поділяючи погляд О. Ф. Скакун, учений-процесуаліст С. С. Бичкова підкреслює, що юридичні гарантії не входять до правового статусу особи, адже через свою правову природу покликані забезпечувати реальність наданих прав, встановлених свобод та охоронюваних законом

інтересів, а також покладених на суб'єктів обов'язків, які, у свою чергу, і є елементами правового статусу [8, с. 38].

Наведемо ще кілька визначень юридичних гарантій. На думку К. Г. Волинки, в цілому, правові гарантії – це встановлені законом засоби безпосереднього використання, додержання, встановлення і застосування норм права [9, с. 20].

В. В. Мамонов під юридичними гарантіями розуміє закріплені правовими нормами права і свободи громадян, а також способи їх захисту. Закріплюючи права і свободи громадян, держава повинна встановити сувору відповідальність за їх порушення, створити спеціальні органи (суд, прокуратуру, органи народного контролю та ін.) для захисту прав та інтересів громадян. Юридичні гарантії фіксуються в правових актах, які видаються державними органами, на першому місці серед яких є Конституція. І як далі наголошує В. В. Мамонов, важливу роль в створенні належних умов для реалізації прав і свобод громадян відіграють місцеві ради народних депутатів. Юридичною гарантією є діяльність профспілкових органів по покращенню умов і охорони прав та свобод громадян [10, с. 69-75].

М. С. Малєїн зазначає, що юридичні гарантії – це норми права, які передбачають у своїй сукупності правовий механізм, покликаний сприяти реалізації законів. Якісна характеристика юридичних гарантій передбачає оцінку всієї діючої системи права в цілому, з точки зору повноти охоплення правовим інструментарієм усіх найбільш важливих взаємовідносин державних органів та громадян, а також громадян між собою [11, с. 43].

В. Ф. Сіренко до юридичних гарантій відносить норми матеріального і процесуального права, норми, які встановлюють організаційні форми діяльності і взаємовідносин органів держави та громадян. Розрізняє юридичні гарантії реалізації і гарантії охорони прав, свобод і обов'язків. Де першочергове завдання відводить забезпеченню повної та ефективної реалізації прав і свобод. Це досягається шляхом закріплення в правових нормах основних прав і свобод, їх конкретизація в діючому законодавстві через процесуальні форми реалізації, заходи заохочення. А юридичні гарантії охорони прав і свобод громадян забезпечуються через закріплені в правових нормах: конституційний контроль і нагляд; заходи захисту і міри відповідальності винуватих за порушення прав і свобод громадян; процесуальні форми охорони; засоби попередження та профілактики порушень прав і свобод громадян [12, с. 58].

В. А. Кучинський вбачає встановлення державою спеціальних юридичних засобів, що забезпечують реалізацію і захист прав та законних

інтересів людей. І в своїй сукупності наявні правові явища складають юридичні гарантії свободи особистості [13, с. 46]. І як в подальшому підкреслює вчений, юридичні гарантії по своїй природі, по ролі в механізмі забезпечення свободи відносяться до політичних. "... Все юридичне в основі своїй, – писав Ф. Енгельс, – має політичну природу..." [14, с. 635]. Однак, по своєму змісту юридичні гарантії свободи виходять за рамки чисто політичних відносин, оскільки вони вторгаються в сферу виробничих, сімейних, ідеологічних та інших зв'язків між людьми. Не випадково юридичне оформлення отримують по мірі необхідності не тільки політичні, але й інші гарантії свободи. Крім цього, юридичні гарантії відрізняються специфічними засобами і способами збереження свободи. Всім цим і обумовлюється необхідність виділення і самостійного розгляду юридичних гарантії свободи особистості [13, с. 46-48].

В. М. Чхиквадзе визначає юридичні гарантії прав і свобод громадян як сукупність спеціальних правових засобів та способів, за допомогою яких реалізуються, охороняються та захищаються права і свободи, запобігаються їх порушення, відновлюються порушені права [15, с. 140].

Цієї ж думки дотримується і В. М. Скобелкін, який вважає, що юридичні гарантії – це правові та організаційно-правові засоби і способи, за допомогою яких забезпечується реалізація прав та виконання обов'язків, передбачених законодавством. Вони представляють собою складну систему взаємодіючих елементів, що дозволяють організувати різностороннє забезпечення, яке охоплює різні стадії реалізації прав та обов'язків, захист від посягань, поновлення порушених юридичних прав [16, с. 78].

Радянська енциклопедична наука також зазначає, що права особистості мають юридичні гарантії. Головною з них є забезпечення Конституцією та іншими законодавчими актами рівноправ'я громадян, незалежно від соціального походження і положення, статі, освіти та національності. Охорона прав особистості від порушень – безпосереднє завдання суду і прокуратури, всіх державних органів, суспільних організацій і колективів, всього суспільства і держави [17, с. 68].

Юридична енциклопедія України трактує юридичні гарантії прав і свобод людини та громадянина, як правові норми та інститути, котрі забезпечують можливість безперешкодного здійснення прав особи, їх охорону, а в разі протиправних посягань – захист і поновлення юридичної гарантії, встановленої Конституцією та іншими законами України [18, с. 555].

Вищевикладене дає змогу визначити поняття гарантії забезпечення та здійснення прав і законних інтересів учасників цивільного процесу

як сукупність умов та спеціальних правових способів і засобів, які визначають умови і порядок реалізації й безперечного здійснення матеріальних та процесуальних прав чи законних інтересів учасників цивільного процесу в суді та інших юрисдикційних органах.

Щодо видів гарантій забезпечення та здійснення прав і законних інтересів учасників цивільного процесу то їх умовно можна поділити на такі:

1) за нормативним закріпленням гарантій: гарантії, що закріплені в Конституції України, в Цивільному процесуальному кодексі України; у законах України, зокрема, «Про безоплатну правову допомогу», «Про виконавче провадження» тощо;

2) в залежності від стадій цивільного процесу. Наприклад, забезпечення права особи на оскарження судового рішення в апеляційному та касаційному порядку;

3) щодо кола учасників цивільного процесу: гарантії забезпечення та здійснення прав і законних інтересів сторін, третіх осіб, їх представників, заявників тощо;

4) в залежності від цільового призначення гарантії можна поділити на гарантії забезпечення прав і законних інтересів учасників цивільного процесу та гарантії здійснення прав і законних інтересів учасників цивільного процесу.

Можна також назвати й цілу низку інших гарантій забезпечення та здійснення прав і законних інтересів учасників цивільного процесу, а саме, залежно від під стадії цивільного процесу, на рівні окремих інститутів цивільного процесу, зокрема, забезпечення позову в цивільному процесі як гарантія виконання майбутнього судового рішення [19, с. 186-188], а також в рамках принципів цивільного судочинства [20, с. 35-36].

Висновок. Таким чином, до юридичних гарантій прав і свобод слід віднести і загальновідомі правові принципи. Серед них такі як: принцип гарантованості прав і свобод з боку держави, принцип верховенства права, принцип рівності прав, свобод і обов'язків, принцип на правову допомогу, принцип недопустимості обмеження конституційних прав і свобод, принцип невід'ємності і невідчужуваності основних прав та свобод та інші.

1. Фурса С. Я., Фурса С. І., Щербак С. В. Цивільний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар : У 2 т. / за заг. ред. С. Я. Фурси. – К. : Видавець Фурса С. Я. : КНТ, 2010. – Т. 1. – 1044 с.

2. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1618-15.

4. Захаров В. Н. О понятии гражданских процессуальных гарантий прав сторон и третьих лиц / В. Н. Захаров // Вопросы теории и практики гражданского процесса. Гражданское судопроизводство и арбитраж : Межвуз. науч. сб. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1984. – С. 12–23.

5. Лисенков С. Л. Загальна теорія держави і права : [навч. посіб.] / С. Л. Лисенков. – К. : Юрисконсулт : КНТ, 2006. – 355 с.

6. Общая теория государства и права : академический курс в 2-х т. : [учеб. для вузов] / отв. Ред. М. Н. Марченко. – М. : Зерцало, 1998. – Т. 1 : Теория государства / [Т. И. Байтин, А. Г. Бережнов, Н. В. Витрук и др.]. – 1998. – 416 с.

7. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : [підруч.] / О. Ф. Скакун. – Х. : Консум, Ун-т внутр. дел, 2001. – 656 с.

8. Бичкова С. С. Цивільний процесуальний правовий статус осіб, які беруть участь у справах позовного провадження : монографія / С. С. Бичкова. – К. : Атіка, 2011. – 420 с.

9. Волинка К. Г. Правовий статус особи та гарантії реалізації прав і свобод за Конституцією України / К. Г. Волинка. – К. : РНУ “Дніп”, 1998. – 35 с.

10. Мамонов В. В. Гарантії прав, свобод і обов'язностей громадян в СРСР / В. В. Мамонов. – Алма-Ата : Казахстан, 1981. – 80 с.

11. Малеин Н. С. Повышение роли закона в охране личных и имущественных прав граждан / Н. С. Малеин // Советское государство и право. – 1974. – №6. – С. 41–48.

12. Сиренко В. Ф. Реальность прав советских граждан / В. Ф. Сиренко. – К. : Наукова думка, 1983. – 139 с.

13. Кучинский В. А. Личность, свобода, право / В. А. Кучинский. – М. : Юрид. лит., 1978. – 207 с.

14. Маркс К. Сочинения / Маркс К., Энгельс Ф. – Т.1. – 635 с.

15. Чхиквадзе В. М. Социалистический гуманизм и права человека: Ленинские идеи и современность / В. М. Чхиквадзе. – М., 1978. – 332 с.

16. Скобелкин В. Н. Юридические гарантии трудовых прав наемных работников / В. Н. Скобелкин // Культура, демократия и право. – Новосибирск, 1996. – 425 с.

17. Энциклопедический словарь правовых знаний (Советское право) // Гл. ред. В.М. Чхиквадзе. – М. : Сов. Энциклопедия, 1965. – 512 с.

18. Юридична енциклопедія: В 6т. / Редкол. : Ю.С. Шемшученко та ін. – К. : “Укр. енциклопедія”, 1998. – Т.1: А–Г. – 672 с.

19. Корольов В. В. Забезпечення позову в цивільному процесі як гарантія виконання судового рішення / Корольов В. В., Винник Т. М. / VI Міжнародна конференція студентів та молодих вчених [«Від громадянського суспільства – до правової держави»], (Харків, 04-05 березня 2011 р.) / Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. – Харків, 2011. – С. 186–188.

20. Корольов В. В. Судовий контроль за виконанням судових рішень як гарантія дотримання державними виконавцями вимог законності / Корольов В. В.,

Винник Т. М. // Міжнародна науково-практична конференція [«Правові реформи в Україні : проблеми реалізації»], (Київ, 16-17 лютого 2011 р.) / Центр правових наукових досліджень. – К., 2011. – Т. 2. – С. 36–38.

Винник Т. М. Поняття та види гарантій забезпечення та здійснення прав і законних інтересів учасників цивільного процесу

У статті аналізується поняття гарантій забезпечення та здійснення прав і законних інтересів учасників цивільного процесу, досліджують їх види. В роботі наводяться позиції вчених-правознавців щодо поняття юридичних гарантій, що дало змогу сформулювати визначення гарантій забезпечення та здійснення прав і законних інтересів учасників цивільного процесу.

Ключові слова: процесуальні гарантії, забезпечення прав і законних інтересів учасників цивільного процесу, здійснення прав і законних інтересів учасників цивільного процесу.

Винник Т. М. Понятие и виды гарантий обеспечения и осуществления прав и законных интересов участников гражданского процесса

В статье анализируется понятие гарантий обеспечения и осуществления прав и законных интересов участников гражданского процесса, исследуют их виды. В работе приводятся позиции ученых-правоведов относительно понятия юридических гарантий, которое дало возможность сформулировать определение гарантий обеспечения и осуществления прав и законных интересов участников гражданского процесса.

Ключевые слова: процессуальные гарантии, обеспечения прав и законных интересов участников гражданского процесса, осуществления прав и законных интересов участников гражданского процесса.

Vinnik T. M. Concept and types of guarantees of providing and realization of rights and legal interests of participants of civil procedure

The concept of guarantees of providing and realization of rights and legal interests of participants of civil procedure is analyzed in the article, investigate their kinds. Positions over of scientists-legists are in-process brought in relation to the concept of legal guarantees, that gave an opportunity to set forth determination of guarantees of providing and realization of rights and legal interests of participants of civil procedure.

Keywords: judicial guarantees, providing of rights and legal interests of participants of civil procedure, realization of rights and legal interests of participants of civil procedure.

ЖЕЛИХОВСЬКА (ОЛУЙКО) Ю.В.

НОТАРІУС ЯК ОСОБЛИВИЙ СУБ'ЄКТ ВІДНОСИН ЩОДО ОХОРОНИ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ТА ОХОРОНЮВАНИХ ЗА- КОНОМ ІНТЕРЕСІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

УДК 347.961.41

Нотаріат є своєрідним правовим інструментом без якого неможливе здійснення цивільно-правового обороту, також потрібного правового забезпечення економічних відносин. Нотаріуси здійснюють нотаріальні дії, які направлені на посвідчення безспірних прав і фактів, охоронні нотаріальні дії, а також вживають заходів щодо охорони спадкового майна. [1, с.118]